

ПЕТЪР ИСПАНСКИ: РЕЦЕПЦИЯ И ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ТЕОРИЯ ЗА ТОПОСИТЕ

ГАБРИЕЛА РУСИНОВА

Годините на раждане и смърт на Петър Испански не са известни. Предполага се, че той живее и твори през XIII век. Става популярен през Средновековието като автор на *Summulae logicales* (Логически суми). Това съчинение представлява събрани логически въпроси, коментирани от автора и обхваща както теми, характерни за старата логика, така и въпроси, които стават част от *Logica modernorum*. Много дълго време е смятано, че Петър Испански е същият Петър, който става папа Йоан XXI през 1276. Друго предположение гласи, че Сумите са съставени от доминикански монах в края на XIII или началото на XIV век¹. Според повечето изследователи на *Трактата* (*Tractatus*), както гласи оригиналното заглавие на логическото съчинение, той е написан между 1230 и 1245 година. Към творчеството на Петър Испански бива прибавяно и логическото съчинение *Synkategoremata* (Синкатегоремати) написано някъде в периода между 1235 и 1245 година. Може да се твърди, че тези трактати са писани в Южна Франция или в Северна Испания, тъй като Северна Испания е регионът, където най-рано са намерени коментари върху гореспоменатите творби. Има твърдения, че Петър Испански е автор и на четиринадесет произведения по медицина, както и на един медицински речник. Към творчеството на същия автор са отнасяни и произведенията: Теоретична книга за душата (*Scientia libri de anima*), коментари към За душата на Аристотел, За живота и смъртта (*De morte et vita*), За усещането и усетеното (*De sensu et sensato*) и коментари върху съчиненията на Псевдо-Дионисий Ареопагит. Сумата става един от най-влиятелните логически трактати през Средновековието.

Вероятно Петър Испански е учил при магистъра по изкуствата Жан Паж, който е преподавал в Париж около 1220 година. Предполага се, че той се е

¹ Представените предположения са въз основа на Peter of Spain, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* <<http://plato.stanford.edu/entries/peter-spain/>>, Life and works: Some Comments on the Historiograph, First published Thu Apr 12, 2001; substantive revision Tue Oct 23, 2007.

обучавал и при Херваеус Наталис (не по-рано от 1229 година) но не може да се твърди със сигурност, че това са неговите учители².

Според много изследователи както Трактатът, така и *Syncategoremata* са продължение на логическите коментари на Жан Паж (между 1225 и 1235 година) и тази линия след това е развита от Николай от Париж, който от своя страна пише съчинение *Syncategoremata* в периода 1240 и 1250 година³.

Текстът на *Summulae logicales* е оформен в стилистиката на средновековните суми. Съдържа кратка предпоставка (или лема) и редица въпроси, а към тях са представени отговори и решения. Трактатът се състои от две части. Едната част описва т. нар. древна логика, *logica antiquorum*⁴, а другата част съдържа новата логика – *logica modernorum*, която придобива самостоятелен характер именно с *Логическите суми* на Петър Испански. В това съчинение теорията за топосите принадлежи към старата логика, а теорията за термините и консеквенциите към новата логика⁵.

Първата част на *Трактата* се състои от пет части, които разглеждат твърденията (пропозициите) и връзката между тях в традицията на

² Виж Peter of Spain, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* < <http://plato.stanford.edu/entries/peter-spain/> >, Origins of Peter's Works on Logic, First published Thu Apr 12, 2001; substantive revision Tue Oct 23, 2007.

³ Пак там.

⁴ *logica antiquorum* включва в себе си старата логика (*logica vetus*) и нова логика (*logica nova*). С имената на Боеций и Викторин се свързва формирането на основния логически корпус (*logica vetus*). Освен превода на „Категории“ и „За тълкуването“ и „Въведението“ на Порфирий (направени от Викторин през IV век), към съчиненията, които формират базовите извори по логика в ранното средновековие, следва да бъдат прибавени: „За тълкуването“ на Апулей, „За дефиницията“ на Викторин и кн. 4 на „Бракът на Меркурий и Филология“ на Марциан Капела, както и приписваната на Августин книга „Десет категории“. Маккеон ги обособява като самостоятелен период на развитие (до X век), за да разграничи значително нарастващия интерес към логиката след интегрирането в образователната програма на школите през X век на съчиненията на Боеций. Текстовете на Боеций, добавени в изучаването на логика, са коментарите му към трите основни съчинения на *logica vetus*, както и неговите логически монографии. След 1200г. към *logica vetus* се причислява и съчинението „За шестте принципа“ на Жилбер от Поре. *Logica nova* се базира върху превода на всички съчинения от Аристотеловия „Органон“. Около 1120 г. са широко разпространени преводите на „Първа Аналитика“, „Топика“, „Софистическите опровержения“, към тях по-късно през XII век се прибавя и „Втора Аналитика“. Някои автори през XIII-XIV век като Алберт Велики, Тома от Аквино, Егидий от Рим, Симон от Фаверсхам, добавят и съчиненията „Реторика“ и „Поетика“.

⁵ *Stanford Encyclopedia of Philosophy*: < <http://plato.stanford.edu/entries/medieval-terms/> >.

Аристотелова логика. Също както Боеций, Петър Испански описва спецификите на аргумент⁶ и аргументация, силогизъм, индукция⁷, ентимема⁸ и пример⁹ и също така дава дефиниция за локус (топос)¹⁰: „Локусът е централното място на аргумента (т.е. локусът обосновава извода като го свежда до родово правило)”¹¹. Такава е и дефиницията за топос, която е заявена при Боеций: „‘топосът’ е седалището на аргумента или това, от което – към твърдението или към въпроса – бива извеждан аргументът”¹².

Петър дели локусите на няколко вида и в това отношение следва Боеций. Присъщият локус е този, който извлича аргумента от субстанцията на нещата, вторият локус е неприсъщ локус и съответно извлеченият аргумент е напълно отделен от субстанцията на нещата, третият е посреднически – аргументът се основава от една страна върху въпроса към нещата и от друга страна се отличава от самото нещо.

Втората част на Трактата разкрива вече собственото учение за термините при Петър Испански. Там той определя сигнификацията като представяне на нещата в съответствие на тяхната условност и на тяхното общо споразумение. Петър Испански е един от първите, които поставят разлика между сигнификация и суппозиция. Под суппозиция той разбира съществен и важен глагол, който обозначава и изразява съществуването на нещата. Суппозицията зависи от сигнификацията, защото суппозицията може да се формира само чрез термин, който вече има някаква условност, т. е. сигнификация. Сигнификацията се отнася до думата сама по себе си, изразена в самостоятелното значение, докато суппозицията изразява термин, използван само в контекст.

⁶ От лат. Argumentum.

⁷ Индукция – движение от частното към общото, универсалното, Peter of Spain, *Language in dispute (Summulae logicales)*, English translation: Francis P. Dinnen, J. Benjamins Pub. Co, Amsterdam, Philadelphia, 1990, 50.

⁸ Ентимемата е непълен силогизъм, т. е. група от думи, които не позиционират всичките си твърдения, заключено е прибързано твърдение, Пак там.

⁹ Пример – едно частно се тества чрез друго частно, тъй като е намерено подобие помежду им, Пак там, 51.

¹⁰ В латинската традиция „локус“ има значението на гръкоезичното понятие „топос“.

¹¹ Peter of Spain, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* < <http://plato.stanford.edu/entries/peter-spain/> >, The Tractatus, First published Thu Apr 12, 2001; substantive revision Tue Oct 23, 2007.

¹² Аниций Манлий Северин Боеций, За различните видове топоси, прев. Георги Петков, сп. *Philosophia* 1/2012 (електронна версия), кн. 1.

Теорията на суппозицията и сигнификацията на термините показват при Петър Испански принадлежността му към номиналистичната традиция. Петър Испански култивира „основополагащата Окамова теза, че действителност е присъща само на индивидуалното, която има като свое следствие една нова теория на познанието. Познанието взема начало от интуитивното схващане на конкретния, контингентен предмет, а в непосредствено произтичащото от него абстрактивно познание, което се абстрахира от екзистенцията, се очертава терминът на този предмет. Думата и понятието не са, както е в познавателния модел на реализма, отражение на предмета или назоваване на неговата същност, а знаци, насочващи към конкретния предмет. Термините са инструментариумът, с чиято помощ езикът и мисленето получават възможност да влязат в отношение с екстраменталната действителност”¹³.

Петър Испански комбинира топосите на Боеций с Аристотеловите силогизми, т. е. прави от аргумента на топиката, ентимемата, силогизъм. Аристотел отнася диалектиката към този вид аргументация, която се гради върху вероятностните изказвания. „Диалектиката използва индукцията, наречена от Аристотел насочване, и диалектически силогизъм”¹⁴. Ако Аристотеловата логика се гради въз основа на простия категоричен силогизъм¹⁵ със среден термин, то диалектичният силогизъм се изгражда върху топоси. Топосите са правдоподобни мнения и затова много често се употребяват като „общо място”.

Диалектиката използва индуктивния метод, а от своя страна индуктивният метод се основава върху опита, което означава, че диалектиката използва вероятностни твърдения. Поради тази причина Аристотел не ѝ отделя място във философията, а я прави само нейн инструмент, инструмент за намирането на истината. В съчинението си „Реторика” Аристотел пояснява, че под диалектически и реторически силогизми – ентимеми разбира онези, които се отнасят до общите места. А ентимемите от вероятното, след това продължава, са реторичните и диалектични силогизми.

¹³ Рихард Хайнцман, *Философия на средновековието*, превод: Г. Каприев, ЛИК, 2002, София, 321.

¹⁴ Александър Гънгов, *Логика на измамата*, Авангард Прима, С., 2009, 33.

¹⁵ Виж Витан Стефанов, *Въведение в дедуктивната логика*, УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2004, 71-87.

Какво прави Петър Испански? Тъй като аргументът на топиката представлява ентимемата, то той валидизира ентимемата като я свежда до силוגизъм. „Syllogismos означава съчетание, заключение, доказателство. Силогизмът е дедуктивно умозаклучение с две предпоставки – категорични съждения, свързани с общ среден термин, водещи до трето съждение, наречено извод”¹⁶.

Дотук проследихме, че в ентимемата е пропусната едната предпоставка, а също така, че не е дедуктивно умозаклучение, а индуктивно, опитно. Петър Испански обръща това, като от индуктивното умозаклучение – ентимемата, прави дедуктивно – силוגизъм. „Петър обяснява накратко, че ентимемата е силוגизъм с липсваща предпоставка и тогава показва как ентимемите са сведени до силогизми: „ Важно е да се знае, че всички ентимеми трябва да бъдат сведени до силогизъм. Във всички ентимеми има три термина, като при силогизма; от тези термини два са изразени в извода и са крайни, един от тях е среден термин и никога не се намира в извода. От крайните, един е взет два пъти в ентимемата, както и другият веднъж. Универсалната пропозиция може да бъде изведена от крайния термин, взет веднъж, и от средния термин, съответстващ на условието на (силогистичното) разположение. По този начин, силогизмът ще бъде изведен”¹⁷. Петър Испански гради един вид квази-силогизъм.

Дефиницията на Петър за аргумент гласи: аргументът е рационалната причина, произвеждаща вероятно отнасяне към въпрос, който е под съмнение в средния термин и затова се нуждае да бъде затвърден посредством аргумент в извода¹⁸. Заключение е утвърждаване на аргумента или аргументите, които удостоверяват верността на пропозицията (твърдението). Докато в аргументацията се разкрива цялата сила на аргумента, защото „аргументацията е разяснение на аргумента посредством група от думи, които подпомагат разясняването на аргументите. Аргументите се различават от средния термин и от аргументацията, понеже средният термин се нарича така заради двете си крайности (противоположности), докато аргументът се добавя

¹⁶ Витан Стефанов, *Въведение в дедуктивната логика*, УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2004, 71.

¹⁷ Eleonore Stump, *Boethius's De topicis differentiis*, Cornell Paperbacks, USA, 2004, 218.

¹⁸ Вж. *Peter of Spain, Syllogisms, Topics, Fallacies (selections)*, Edited by: Norman Kretzmann, Eleonore Stump, B: The Cambridge translations of medieval philosophical text: Logic and the philosophy of language, Cambridge University Press, New York, 1988, 216 – 261, 226.

към средния термин по силата на тестването на аргумента. Но цялата група от думи, съдържаща първата предпоставка и заключението, се нарича аргументация и в нея е разкрита цялата сила на аргумента”¹⁹.

Дефиницията на Боеций за аргумент и аргументация гласи, че „‘аргументът’ е рационално основание, което създава вяра за нещата, за които има съмнение. Аргумент и аргументация не са едно и също нещо. Аргумент се казва, когато чрез смисъла (*vis sententiae*) и разума се оформя речта и се доказва някакво двусмислие. Аргументация се нарича самото устно изказване на аргумента. От където следва, че аргументът е някаква сила (*virtus*), рационална мяра (*mens*) и смисъл (*sententia*) на аргументацията, докато аргументацията е експликация на аргумента чрез устната реч”²⁰. И малко след това продължава: „Аргументът е основание, което създава увереност за неща, за които се съмняваме. Необходимо е той винаги да бъде по-познат, отколкото самият въпрос. Аргументът ще доказва нещата, за които се съмняваме, ако доказва неизвестното с нещо, което е вече известно и също така ще принесе вяра във въпроса само тогава, когато е по-познат от въпроса”²¹.

Макар и на пръв поглед да изглежда, че между двете теории няма разлика и че взаимно се допълват, това не е така. Затова трябва да се проследи каква е целта на теорията на топиката при Боеций и каква е целта на теорията на топиката при Петър Испански. Боеций определя: „стремежът на Топиката е да разкрие разгръщането (изобилието) на вероятните аргументи”²², т. е. учението за топиките разкрива пътя за намиране на аргументи. Топиката при Боеций е изкуството за откриване на аргументите и от това следва, че аргументите произлизат от топосите²³, докато при Петър Испански „аргументът се потвърждава от топиката”²⁴. Както при Боеций, така и тук топиката е седалището на аргумента, но Петър определя аргумента по-скоро като изведен от средния термин.

¹⁹ Peter of Spain, *Language in dispute (Summulae logicales)*, English translation: Francis P. Dinnen, J. Benjamins Pub. Co, Amsterdam, Philadelphia, 1990, 49-50.

²⁰ Аниций Манлий Северин Боеций, За различните видове топоси, прев. Георги Петков, сп. *Philosophia* 1/2012 (електронна версия).

²¹ Пак там.

²² Пак там.

²³ Виж Eleonore Stump, *Boethius's De topicis differentiis*, Cornell Paperbacks, USA, 2004.

²⁴ Пак там, 218.

Следователно, предвид по-горе казаното, функцията на топиката е част от доказателството на извода, а това осигурява и средния термин. Разликата с Боециевата теория е, че при Петър топиката се трансформира от изкуство за намиране на аргументи в изкуство за верифицирането им.

И още, за Петър Различието, *differentia*, е връзката между дефиницията и определяното, дефиниентума. Различието се изразява в краткия път на нещата от средния термин, отнасящи се към дефиницията. Когато връзката се разпадне, то връзката между нещата се пренася върху средният термин и на един от термините от въпроса. Боециевото разделение се осигурява от средния термин или от средината между двете крайности в последователност, която извежда аргумента. При Петър Испански различието се извежда от предпоставката или от информацията употребена в принципа, максимата, която валидизира извода на ентимемата.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Първична литература

Аниций Манлий Северин Боеций, За различните видове топоси, прев. Георги Петков, сп. [Philosophia 1/2012](#) (електронна версия).

Платон, Федър, В: Платон. Диалози, прев. Ц. Бояджиев, т. 2 Наука и изкуство, С., 1982.

Аристотел, Топика, В: Аристотел, Сочинения, том II, Москва, 1978.

Peter of Spain, Syllogisms, Topics, Fallacies (selections), Edited by: Norman Kretzmann, Eleonore Stump, В: The Cambridge translations of medieval philosophical text: Logic and the philosophy of language, Cambridge University Press, New York, 1988, 216 – 261.

Peter of Spain, Language in dispute (Summalae logicales), English translation: Francis P. Dinnen, J. Benjamins Pub. Co, Amsterdam, Philadelphia, 1990.

Peter of Spain, Stanford Encyclopedia of Philosophy < <http://plato.stanford.edu/entries/peter-spain/> >, First published Thu Apr 12, 2001; substantive revision Tue Oct 23, 2007.

Вторична литература

Александър Гънгов, Логика на измамата, Авангард Прима, С., 2009.

- Витан Стефанов, Въведение в дедуктивната логика, УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2004.
- Aristotle, Logic, Science, and Dialectic, Stanford Encyclopedia of Philosophy < <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle/#LogSciDia> >, First published Thu Sep 25, 2008 .
- Douglas N. Walton, Appeal to express opinion: arguments from authority, Pennsylvania State Univ. Press, University Park, 1997.
- Eleonore Stump, Boethius`s De topicis differentiis, Cornell Paperbacks, USA, 2004.
- Eleonore Stupm, Dialectic and its place in the development of Medieval Logic, Ithaca: Cornell Univ. Press, 1989.
- Henrik Lagerlund, The Assimilation of Aristotelian and Arabic Logic up to the Later Thirteenth Century, Edited by: Dov M. Gabbay, John Woods, B: Handbook of the history of logic: Medieval and Renaissance Logic, Elsevier, Amsterdam, Boston, 2004, 281 – 347.
- Norman Kretzman, Anthony Kenny, Jan Pinbong, The Cambridge History of Later Medieval Philosophy: From the Rediscovery of Aristotle to the disintegration of scholasticism, 1100-1600, Cambridge University Press, NY, 1988.